

Petra Videmšek

KREPITEV MOČI KOT TEMELJNO ORODJE SOCIALNEGA DELA

V zadnjem obdobju smo v stroki socialnega dela priča soustvarjanju sodobne teorije socialnega dela, znotraj katerega udeleženci v procesu postajajo najpomembnejši akterji. Omenjene spremembe vplivajo na spremenjen odnos strokovnega delavca do posameznika z izkušnjami, zlasti v smislu enakopravnega odnosa vseh udeležencev v procesu. Enakopravnejši odnos in izvir koncepta krepitev moči je odraz številnih povezujočih procesov, kot so normalizacija (Nirje 1969), deinstucionalizacija (Flaker 1989, Ramon 1992, Lamovec 1995), socialno vrednotenje vlog (Wolfensberger 1972), koncept perspektive moči (Saleeby 1997). Omenjeni procesi so prispevali k razvoju soudeležnosti in soustvarjanja pri iskanju rešitev nastale situacije. V članku bomo obravnavali koncept krepitev moči, ki je vodilo stroke zlasti zaradi svoje temeljne naravnosti, delitve moči med udeleženci v procesu.

TERMINOLOŠKE ZAGATE PRI RAZVOJU KONCEPTA

V slovenskem prostoru je koncept krepitev moči približno od začetka devetdesetih let prejšnjega stoletja temelj socialnodelovnega ravnanja. Pregled uporabe koncepta v slovenskem prostoru takoj opozori na terminološko vprašanje, ki se pojavi ob poskusih prevajanja angleške besede »*empowerment*«. V slovenskem prostoru se prvi članki na temo »*empowerment*« pojavljajo od leta 1994, uvajajo pa jih različni avtorji (Zaviršek 1994, Škerjanc 1995, Lamovec 1998). Omenjeni

avtorji sprva termin prevajajo kot »opolnomočenje«. Uporaba termina pa je spodbudila številne kritike in razprave o njegovi uporabnosti. Opolnomočiti v slovenskem knjižnem jeziku (SSKJ 1994) namreč pomeni »pooblastiti«. V kontekstu socialnega dela to pomeni, da so strokovni delavci pooblaščenca, ki jih je deprivilegirana skupina ljudi pooblastila za nekaj. Dragoš navaja, da je prevod termina opolnomočenje preozek, kajti izraz označuje prizadevanje v smeri »polnomočnosti« oz. »polnomočja«. Pojem izhaja iz pravne terminologije in pomeni, da je nekdo dobil polno veljavo (Dragoš *et al.* 2008: 37). Neustreznost prevoda se kaže tudi v tem, da navaja na neenakopraven položaj med udeleženi, kar pa koncept krepitev moči zavrača. Zaradi tega se po mnenju Dragoša (*op. cit.*) socialni delavci in delavke kot člani dominantne družbene skupine (opremljeni s profesionalnim znanjem, položajem in pooblastili) vse bolj zavedajo potrebe po redistribuciji moči v korist šibkejši strani (*ibid.*).

Na prelomu stoletja termin opolnomočenje nadomesti nov – krepitev moči, ki je po mnenju Mesca (2006) izrinil zastarel izraz »pomoč« (*help*). Pri uvajanju novega termina gre tako za povzemanje že znanega na nov način. Vendar je pri terminološkem preigravanju prišlo tudi do zamenjave drugih terminov, kot je denimo termin pomoč. Izraz pomoč se v socialnem delu ne uporablja več predvsem zaradi tega, ker naj bi navajal na enosmerni odnos in podrejeni, poniževalen položaj uporabnika (2006: 239). Nadomestil jo je termin podpora, ki navaja na sodelovanje in na fenomenološki način sledi

konceptu krepitve moči. Tudi iz intervjujev s socialnimi delavkami, ki so bili opravljeni v času od 15. 12. 2007 – 15. 3. 2008 v Ljubljani, vidimo, da je danes socialno delo usmerjeno v podporo in ne v pomoč. Strokovne delavke in delavci poročajo, da »podpirajo ljudi pri doseganju njihovih ciljev«, »dajejo jim oporo za samostojno življenje«, možna variacija je tudi, da »podpiramo ljudi pri njihovih odločitvah« in podobno. Redefiniranje koncepta pomoči v koncept podpore govori o dveh problemskih sklopih. Prvi sklop opozarja, kako se pomoč definira in kako se definirajo cilji ravnanja v socialnem delu. Drugi sklop nas usmerja k vprašanju, kako je v socialnem delu definiran proces pomoči (Mešl 2007: 34).

Iz preimenovanja lahko razberemo, da ima ime velik pomen tako pri razumevanju vloge socialnega dela kot tudi pri vrednotenju družbenih skupin, s katerimi sodelujemo. Rečemo lahko, da se uporaba jezika in izrazoslovje spreminjata oziroma ju spreminjamo zato, da bi v celoti pravilneje in natančneje izrazili nove družbene odnose in novo družbeno realnost. Spremembe naših jezikovnih navad tako odsevajo spremembe v našem družbenem življenju. Opazimo lahko, da se termini navezujejo na to, kar je cenjeno, in ne več toliko na to, kar je v družbi »normalno« ali »povprečno«. Pregled spreminjajočega poimenovanja kaže, da se vzporedno s spreminjanjem položaja posameznikov spreminjajo tudi potrebe po zamenjavi izrazov, ki prinašajo zamenjavo navad in drugačno razumevanje realnosti. Vendar novi izrazi ne pomenijo nujno tudi praktičnih sprememb, kajti jezik vseeno ni tako močan, da bi samo uporaba drugačnih izrazov spremenila dejanski status ljudi.

Ob pregledu izrazov za določene skupine ljudi se zastavlja tudi vprašanje smisla spreminjanje pomena besed. Izraze kot so »norec«, »zmešanec«, »bolan na živcih« so nadomestili strokovni izrazi, kot so »duševno bolan«, »duševno moten«, »ljudje s težavami v duševnem zdravju«, »ljudje v duševni stiski« in podobno. Izraz je nov, ljudje pa so zaradi stanja duševnega zdravja, ki determinira njihovo življenje, še vedno postavljeni na stranski

tir. Iz sprememb poimenovanja je mogoče opaziti tudi trend spremenjenega obravnavanja ljudi. Če so bili ljudje s težavami v duševnem zdravju prej predvsem pacienti, ki jim je na voljo psihiatrična obravnava v bolnišnici, postanejo z razvojem skupnostnih služb in z razvojem države blaginje s tržno naravnano storitve uporabniki storitev.

Iz povedanega lahko strnemo, da poimenovanje vpliva na identiteto posameznika. Vsako poimenovanje, vsak izraz nam vsakič, ko ga uporabimo, ponudi zunanji vtis. Z vtisom pa je povezan odnos do obravnavane skupine ljudi. Koncept krepitve moči nam omogoči, da se srečujemo z ljudmi tam, kjer so, in se jim pridružimo v njihovem jeziku in z njimi potrjujemo njihove talente, želje, cilje spretnosti, kot bi dejala Gabi Čačinovič Vogrinčič (2002). Pomembno pri konceptu krepitve moči je, da nam lahko ljudje, s katerimi delamo, ponudijo najboljši odgovor o samem poimenovanju. Najsodobnejše poimenovanje je »*expert by experience*«, kar pomeni strokovnjak zaradi (oz. na podlagi) izkušnje. Sami smo se odločili za uporabo sintagme posameznik z izkušnjo, ker smo se hoteli izogniti delitvi ljudi na strokovnjake različnih kategorij (strokovnjaki – socialni delavci, strokovnjaki na podlagi izkušenj ipd.). Tovrstna delitev strokovnjakov se nam je skozi prakso socialnega dela na področju duševnega zdravja pokazala kot popolnoma odvečna. Nobenega razloga ni, da bi imeli delo enega strokovnjaka za pomembnejše od drugega. Verjamemo, da bi lahko s poudarkom na strokovnjaku še bolj poudarili strokovnost, a naš namen je bil poudariti izkušnje. Izkušnje poudarjamo z namenom, da bi zagotovili večje vrednotenje izkušnje, in zato, da bi izkušnje postale prednost in ne slabost. S tem se pozornost od (težav, problemov ali bolezni) preusmeri na to, česar strokovnjaki zvečine nimajo.

V tekstu tako uporabljamo termin ljudje z izkušnjami, ki je po mnenju ljudi z izkušnjami, ki so v okviru izvedbe naloge sodelovali v fokusnih skupinah, najprimernejši (Fokusna skupina, 8. 2. 2007). Sintagmo ljudi z izkušnjami je razvijal Harrie von Haster z Nizozemskega.

Avtor pravi:

[P]osameznik z izkušnjo na področju duševnega zdravlja je nekdo, ki ima za seboj aktivno izkušnjo »bolezni«, hendikepa ali težav z duševnem zdravju, ki je na ta način pridobil specifično ekspertizo življenja z izkušnjo [...] Da bi postali posamezniki z izkušnjo, je treba razmišljati o lastnih izkušnjah in se o njih pogovarjati z drugimi, ki imajo podobno vrsto izkušenj. Treba je preverjati lastne izkušnje z izkušnjami drugih v podobnih in različnih situacijah. Ta izraz uporabljamo za vse, ki imajo ali so imeli izkušnjo »duševne bolezni«, neodvisno od potrjene psihiatrične diagnoze. (Haaster, Koster 2005.)

Ne glede na terminološko preigravanje je bistveno zavedanje, da je nadomestitev enega pojma z drugim nesmiselna, če se v temeljni strukturi odnosov med sodelujočimi nič ne spremeni. Pri spremembi v odnosu med sodelujočimi pa lahko izhajamo iz koncepta krepitev moči.

RAZVOJ KONCEPTA

Danes je izraz »krepitev moči« intenzivno v uporabi in se nanaša na širok razpon zelo različnih procesov in praks. V zadnjih letih so mnoge akademske discipline (npr. socialna politika, sociologija, psihologija, socialno delo) razvile lastne koncepte in prakso krepitev moči. Čeprav je izraz široko rabljen in je v zadnjem obdobju tema številnih novih knjig, bi v literaturi težko našli splošno definicijo. Prav tako je zelo malo avtorjev, ki so se ukvarjali z nastankom in razvojem koncepta. Iz številnih opredelitev koncepta ne moramo povzeti skupne definicije, prav tako si avtorji niso enotni v tem, od kdaj se koncept uporablja. Mesec (2006) nas seveda opomni, da je koncept obstajal od pamtiveka in da imamo za omenjen koncept lep slovenski izraz »po-moč«. Avtor koncept interpretira kot »iti po moč«. Po njegovem mnenju je vsako prizadevanje za vpeljavo novega termina nesmiselno, kajti prvoten izraz natančno

konceptualizira ravnanje socialnih delavcev in delavk (2006: 239).

Kljub avtorjevemu mnenju pregled literature pokaže, da se koncept krepitev moči v stroki socialnega dela najpogosteje navezuje na delo Barbare Bryant Solomon (1976), vendar Boškić navaja Herrmanna, ki je našel enega od najstarejših potencialnih izrazov in navaja, da izhaja izraz »empowerment« iz besede »*pouair*«, ki se je v 13. stoletju uporabljala za »moč«. Nanašala se je na lastnino in posest, pomenila pa »biti sposoben, biti zmožen«. Izraz naj bi se uporabljal v povezavi z vsako vrsto družbenega angažiranja (Boškić 2005:177).

Gotovo ima pojem danes drugačno vsebino. Za stroko socialnega dela je pomembno, da so termin povezali ravno s socialnim delom. Vemo, da se je socialno delo v vsem obdobju svojega delovanja spremenilo, a prizadevanje za zatirane skupine ljudi in njihovo ozaveščanje sta ostala osrednji temi njegovega zanimanja.

Walters s sodelavci ugotavlja, da današnji izraz »empowerment« izhaja iz 18. stoletja, uporabljal pa se je na medicinskem področju (v Boškić 2005: 177).

V sredini dvajsetega stoletja je na razvoj koncepta prav gotovo vplivalo delo Paula Freira (1921–1997), ki s svojimi idejami o vključitvi socialnega dela v boj proti revščini, socialni pravičnosti in militaristični diktaturi vnese novo dimenzijo razumevanja vloge socialnega dela. Freire je eden prvih, ki je v svoje delo vnesel besedo »empowerment« zlasti v smislu emancipacije in osamosvajanja in ga povezal s konkretnim socialnim delom (1985: XVI). V svojih delih je opozoril na neenaka družbena razmerja in odnose moči in dominacije. Njegova dela so (bila) inspiracija mnogim ljudem, ki si prizadevajo, da zatirane skupine ljudi ne bi bile še bolj zatirane in brez družbene moči. Čeprav je Freire utemeljitelj pedagogike, ima njegovo delo velik vpliv na razvoj socialnega dela. Po avtorjevemu mnenju so socialni delavci (ne nujno vsi) »agenti sprememb«, ki zaznajo, kaj je mogoče v danem trenutku narediti. Socialni delavci in delavke podprejo posameznika tam, kjer posameznik sam želi, in ne delujejo

tam, kjer bi sami želeli delovati (Freire 1985: 41). Socialno delo, ki sledi Freirovim idejam, se ukvarja predvsem z reševanje materialnih in odpravljanjem strukturnih problemov, ki onemogočajo posameznikovo napredovanje. Friere je zahteval, da pri svojem delu izhajamo iz posameznika, iz njegove življenjske situacije in dojemanja sveta. V Freirovem delu najdemo prve zametke tega, čemur danes pravimo sodobno socialno delo, ki se zavzema za zatirane skupine ljudi in si prizadeva za ustvarjanje okoliščin, znotraj katerih so posamezniki spodbujeni, da spregovorijo. Za Friera je »*empowerment*« zlasti ozaveščanje posameznikov in spodbujanje k dialogu. To pa je še danes osnova socialnodelovnega odnosa.

Frieru so sledili tudi drugi aktivisti, ki so želeli doseči radikalne družbene spremembe. Med najbolj pogosto navedene avtorje sodita Alinsky in Lukas, ki prav tako kot Friere opozarjata na zatirane skupine ljudi. Namen prvih akcij je bil zmanjšanje marginalizacije različnih družbenih skupin (predvsem temnopoltih ljudi, žensk, gejev in lezbijk, etničnih manjšin, revnih in pozneje tudi hendikepiranih ljudi) in njihovo vključevanje v polje družbenega (Ress 1991).

Poleg Freirovega dela se koncept krepitve moči v socialnem delu pogosto navezuje na delo že prej omenjene Barbare Byrand Solomon (1976). Avtorica promovira koncept kot poseg in strategijo za doseganja afriško-ameriške avtonomije. Dokler Afroameričani zasedajo položaj nemočnih v ameriški družbi, trdi, tako dolgo bo koncept krepitve moči ključ za doseganje avtonomije in orodje proti zatiranju. Po njenem mnenju je krepitev moči vodilni princip za dostop moči zatiranih družbenih skupin in »je način, ki povečuje njihovo samospoštovanje, prav tako pa tudi njihove sposobnosti reševanja problemov« (*op. cit.*: 347).

Koncept je v začetku uporabljen zlasti v boju zatiranih skupin ljudi, vendar ne smemo pozabiti, da je prepoznavanje koncepta odvisno od njegovega izvira. Pregled literature namreč pokaže, da je v literaturi, ki izvira iz anglosaškega sveta, koncept osredotočen na posameznika in manj na skupine ali skupnost,

medtem ko se vzporedna literatura iz južne Evrope, Južne Amerike in Južne Afrike bolj osredotoča na kolektivno krepitev moči (Rees 1991, Ramon 1999, Evans, Fisher 1999). Izraz je torej izredno razvejan in opredelitev nikakor ni enoznačna. Dejavnosti, ki se pojavljajo pod izrazom »*empowerment*«, nas tako napeljujejo na delitev koncepta na dve ravni, kolektivno in individualno.

KOLEKTIVNA IN INDIVIDUALNA KREPITEV MOČI

Kot smo prikazali v začetnem delu, je za prvi val uvajanja pojma »*empowerment*« sredi dvajsetega stoletja značilna kolektivna akcija in zavzemanje za pravice in izboljšanje položaja marginaliziranih in zatiranih skupin ljudi. Veliko avtorjev (Ress 1991, Evans, Fisher 1999, Ramon 1999) navaja, da imajo kolektivni procesi večji potencial, zlasti v smislu vplivanja na večino in spreminjanja njihovih stališč. Večji vpliv ne gre pripisati le velikosti skupine, temveč učinku podeljenih moči in izkušenj, ki jih ima skupina. Slogana »*Skupaj smo močnejši*« in »*Temnopolto je lepo*« nas spomni na slednje. Kolektivna krepitev moči je v praksi v veliko primerih uporabljena takrat, ko gre za kršenje posameznikovih pravic, neenake možnosti in zatiranje nekaterih posebnih skupin. Vloga kolektivne krepitve moči je tako pogosto v zaščiti ljudi in zagovarjanju njihovih pravic, kar je pomemben institucionalni preobrat v okviru zagotavljanja podpore. Tako ne moremo prezreti, da se termin »*empowerment*« v začetnem obdobju povezuje zlasti z družbenimi gibanji, ki so vsebovala močno politično sporočilo. Paulo Freire (1985) je zapisal, da so družbena gibanja konstituirala svoj lastni jezik in so delovala kot gibanje za svobodo. Da so politična gibanja, se niso zavedali niti tisti, ki so bili del teh gibanj (*op. cit.*: 194). Nič čudnega ni, da sta prepoznavnost in razširjenost koncepta krepitve moči močno zaznamovali ta gibanja, med katere sodi tudi gibanje hendikepiranih ljudi (*disability movement*). Gibanja, ki so delovala v različnih organizacijskih oblikah, so se zavzemala predvsem za enakopravnost z drugimi družbenimi

skupinami in kategorijami, ker so se njihovi pripadniki čutili podrejene oziroma izključene na različnih družbenih področjih. V tem smislu je koncept krepitve moči povezan z vprašanjem pravic in prizadevanjem za pridobitev pravic, ki so nekaterim družbena skupinam odvzete. Pri tem je pomembno zavedanje, da pridobitev pravic ene družbene skupine ne pomeni izgube pravic za drugo. Družbena gibanja imajo poleg pridobivanja pravic še en pomemben element krepitve moči, ki se kaže v tem, da se zabrišejo razlike med tistimi, ki zagotavljajo storitve, in tistimi, ki jih prejemajo. V polje strokovnega dela na primer gibanje hendikepiranih ljudi vnaša razmislek o novih vzorcih medsebojnih odnosov, ki temeljijo na sodelovanju. Prav tako gibanje pripomore k afirmiranju drugačnosti in strpnosti in k razumevanju koncepta krepitve moči kot procesa, ki vpliva na prenos moči odločanja. V jeziku socialnega dela rečemo, da preidemo od delovanja po principu »jaz vem, kaj je dobro zate« h konceptu »soustvarjanja rešitev«, kot bi to poimenovala Gabi Čačinovič Vogrinčič (2002).

DOMAČ PRIMER KOLEKTIVNE KREPITVE MOČI

Na podlagi sodelovanja z ljudmi z izkušnjami v okviru projekta EX-IN in pozneje v fokusnih skupinah, ki sem jih vodila za pripravo akademskega dela, lahko predstavimo številne primere krepitve moči. Eden izmed teh procesov je samoorganizacija udeležencev fokusnih skupin, ki so potekale na fakulteti za socialno delo od januarja do oktobra 2007. Udeleženeec, poimenovali ga bomo Lan, je v okviru delovanja ene izmed nevladnih organizacij na področju duševnega zdravja predlagal ustanovitev Iniciativnega odbora uporabnikov.

V nevladni organizaciji so mi ponudili prostor za vodenje skupine. Organizacijo za vodenje odbora so prevzeli ljudje z izkušnjami sami. Tisti, ki je znal delati z računalnikom, je pripravil program in zloženko, drugi je skiciral ideje, zbiral možne slike, tretji je v sodelovanju z drugimi pripravil predstavitev, skupaj so pripravili in

prebelili prostor, opravili prve predstavitve in izvedbe. Uporabniki smo se zbrali, začeli smo tudi že zelo konkretno delati. Nove ideje se ustvarjajo. Smo polno zaposleni kar naenkrat.« (Fokusna skupina, 16. 7. 2007).

Predstavljeni primer je le eden od načinov kolektivne krepitve moči, ki bi ga lahko opredelili kot vzpostavitev in delovanje uporabniškega združenja. Uporabniška združenja po mnenju mnogih strokovnjakov (Chamberlin 1977, Lamovec 1996, Rose, Lucas 2007) veliko pripomorejo k okrepanju posameznika, hkrati pa ne zahtevajo veliko sredstev. Združenje potrebuje prostor za srečanje, kavo, čaj in plačilo za vodenje (kar so si v predstavljenem primeru zagotovili v že delujočem društvu). Ti stroški so neprimerljivi s tem, kar posameznik od združenja pridobi. Za obstoj pa je poleg prostora potrebna tudi vizija združenja. Vsaka skupina potrebuje svojo rast in nadgradnjo. V nasprotnem primeru skupina otopi, njeni člani pa ne pridobivajo več novega znanja in izkušenj. Vsebine srečanj, struktura srečanj in namen morajo biti prilagojeni rasti skupine.

Drugi primer kolektivne krepitve moči je ustanovitev društva za duševno zdravje Mostovi. Ustanovljeno je bilo 24. 1. 2008 in trenutno šteje 35 članov. Med glavne aktivnosti društva sodijo navezovanje stikov s sorodnimi institucijami doma in v tujini in organizacija okroglih miz in javnih tribun. Sredi maja, natančneje 15. 5. 2008, organizirajo javno tribuno z naslovom »Da iz številke postanem človek: Stanovanjske skupine 16 let pozneje«. Društvo si prizadeva za ustanovitev kriznega tima, seveda s pogojem, da bodo imeli dovolj prostovoljcev. Načrtujejo mednarodni forum norcev. Prizadevajo si tudi za implementacijo modula »krepitev moči v teoriji in praksi«, ki jo načrtujejo izvajati po raznih dnevnikih centrih (pogovor z predsednico društva Niko Cigoj Kuzma, 9. 5. 2008).

Rose in Lucas (2007) na podlagi izkušenj pri vodenju organizacije Hamlet Trust opozarjata, da je veliko uporabniško vodenih organizacij krhkih in odvisnih od nekaj posameznikov in zaradi tega zelo dostopnih za krize in propad. V primerjavi s profesionalno vodenimi

skupinami težko najdejo sredstva za njihovo delovanje, ker imajo malo dostopa do formalnih struktur. Zato se v društvu Mostovi povezujejo tudi s strokovnimi sodelavci, ki v okviru društva delujejo zlasti kot podporni člani, ne prevzemajo pa vodilnih funkcij.

INDIVIDUALNA KREPITEV MOČI

Po skupinskih akcijah v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, ko je govora zlasti o boju za državljanske pravice, se razvije drugi val, ko je koncept krepitve moči opredeljen kot individualno pridobivanje moči in iskanje individualne podpore. Judi Chamberlin (1988) kot individualno krepitev moči navede pridobivanje nove vrste zavedanja. Individualna krepitev moči izhaja zlasti iz tega, da si posameznik ponovno pridobi zaupanje vase in si okrepi lastne resurse moči. Med bistvene elemente krepitve moči na individualni ravni Tanja Lamovec (1998) uvrsti ozaveščanje (odpiranje vprašanj in ne svetovanje), učenje spretnosti (posameznik se nauči izražati čustva in jih začne sprejemati) in posredovanje v okolje (vzpostavitev dialoga s svojci in ustanovo). Vsi ti vidiki so nerazdružljivo povezani in se nenehno prepletajo (*op. cit.*: 141). Krepitev moči se torej osredotoča na povečanje osebne moči posameznika in na njegove osebne značilnosti. V okviru individualne krepitve moči posamezniki prepoznajo njihovo stigmo, diskriminacijo in zatiranje. Nekateri posamezniki se soočajo z lastno stigmo in negativni stereotipi, delajo s svojimi občutki jeze, strahu in podobno. Principi individualne krepitve moči zajemajo vzpostavitev delovnega odnosa s posameznikom, ki temelji na zaupanju in individualnem projektu pomoči. Sodelovanje temelji na medsebojnem spoštovanju, odprti komunikaciji, zavezništvu in neformalnosti. Praksa socialnega dela nas pogosto opomni na nasproten proces, prepogosto namreč delujemo na distanci.

V okviru srečanj fokusnih skupin smo zaznali številne individualne krepitve moči. Eden takih primerov je primer posameznika, ki ga bomo poimenovali Bojan. Na prvih srečanjih je Bojan izražal nezadovoljstvo z življenjem v

stanovanjski skupini. Skupina ga je spodbujala, da razmisli o tem, kje bi živel, s kom bi živel, kako bo živel (koliko ima finančnih resursov), kdo bi ga lahko podpiral in podobno. Iz srečanja v srečanje je prihajal Bojan z novimi odgovori in vedno bolj izdelanim načrtom tako imenovane preselitve. Jasno je povedal, da si želi živeti sam, da si želi delati, da si želi živeti v mestu in ne na vasi. Svoje spremembe je pojasnil v fokusni skupini 1. 10. 2007:

Ne dolgo tega, ko sem sedel tukaj sem rekel, da se bom preselil [...], sem to tudi naredil. Preselil sem se v center, sedaj sem šel zaradi finančnih razlogom sicer drugam. Kjer je tudi ok [...]. Večja svoboda je [...], policijski režim [v stanovanjskih skupinah] je za mano, [...] je pa večja odgovornost, svoje cilje lažje uresničujem. Bil sem tudi na usposabljanju na delovnem mestu. Ko mi je to poteklo, sem se odločil, da grem v šolo – to bom pa jutri videl, kaj se bomo dogovorili [...]. Sem izredno zadovoljen, da sem naredil ta korak [...], sedaj vidim stvari drugače in mnoge stvari, ki so se mi zdele prej pomembne [pogovor o zdravlilih], se mi zdi sedaj popolnoma odveč. (Bojan, fokusna skupina, 1. 10. 2007).

Bojanov primer seveda ni osamljen. Je pa prikaz tega, da posameznik sledi svojim ciljem in prejme podporo tam, kjer jo potrebuje. Koncept krepitve moči je za delovanje strokovnih delavcem pomemben iz več razlogov. Najpomembnejše sporočilo koncepta je, da je upoštevana perspektiva sogovornika, da je sogovorniku omogočeno pridobiti občutek lastne vrednosti in občutek soudeležnosti v procesu soustvarjanja in iskanja rešitev. Tu koncept črpa podlage iz koncepta perspektive moči. Saleeby (1997) opredeli perspektivo moči kot prakso, ki temelji na zahtevi, da se vidi uporabnike na drugačen način, prav tako njihovo okolje in trenutno situacijo. Avtor navaja, da se morajo socialni delavci namesto na problem usmeriti k rešitvam in priložnostim v življenju. Fokus socialnega dela se tako premakne od problemov, k novim možnostim v življenju (Evans, Fisher 1999, Mešl 2007). Krepitev moči, ki temelji na perspektivi moči

strmi k doseganju višjega nivoja funkcioniranja posameznika in izidov v času reševanja njegove situacije. Konceptualni preobrat je v soustvarjanju (Čačinovič Vogrinčič 2005) in v razumevanju tega, da je krepitev moči v stroki socialnega dela »orodje« za sodelujoč odnos in opora posamezniku v neugodnem položaju.

KAKO KONCEPT OPREDELIJO LJUDJE Z IZKUŠNJAMI

Če želimo vzpostaviti krepitev moči v praksi, je treba v prvi vrsti definirati krepitev moči iz perspektive ljudi z izkušnjami. Obsežna literatura o krepitvi moči pokaže, da obstajajo raznovrstne perspektive, razlage in protislovja med pogledi. Primer takega protislovja je mnenje, da krepitev moči pomeni »ponuditi nekaj ostalim« (Lawson 1991, Chamberlin 1988, Beresford, Craft 1993, Schafer 2003). Tovrstna opredelitev vzpostavlja bipolaren model, ki je neustrezen, saj gre za »osrediščenje moči« (Ule 1997) pri enem posamezniku (ki je v tem primeru strokovni delavec), medtem ko ljudi z izkušnjami postavlja v položaj pasivnega prejemnika »moči«. Trdimo, da mora med vsemi koncepti v socialnem delu prav krepitev moči, katere namen je povečati moč uporabnikov storitev, odražati lastno opredelitev njihovih izkušenj in, kot pravita Clare Evans in Mike Fisher (1999: 348), »odražati izkušnje, s katerimi se srečujejo pri uporabi storitev, ki so jim v skupnosti namenjene«.

V okviru sodelovanja v fokusnih skupinah so ljudje z izkušnjami podali svojo definicijo krepitve moči. Definicija je bila postavljena glede na cilje in želje vključenih.

Krepitev moči je posameznikova pot. Vsaka oseba ima potrebo po tem, da sama opravi korake v svojem ritmu, da bi dosegla krepitev moči. Imeti moč pomeni postati bolj samozavesten, imeti več nadzora in smeti početi stvari, ki jih želiš početi. (Lenard, izobraževalni seminar, 8. 2. 2007).

Lahko odločamo, kaj si želimo in tudi delamo napake« (Uroš, izobraževalni seminar, 8. 2. 2007).

Krepitev moči pomeni, da me jemljejo resno in me spoštujejo. Če me ne spoštujejo, je moje samospoštovanje nizko in ne morem biti tisto, kar sem. (Boštjan, izobraževalni seminar, 8. 2. 2007).

Krepitev moči moramo razumeti kot proces in ne kot izid – nikoli dokončan proces, saj se življenja in želje ljudi spreminjajo. Pogostost spreminjanja posameznikovih želja nam sporočajo o uspešnosti socialnodelovnega ravnanja, da smo v procesu soustvarjanja sogovorniku odprli prostor, kjer je lahko izrazil svoje cilje, hkrati pa smo ga podprli pri njegovih uresničitvah. Krepitev moči je način življenja in pristopa do življenja, ki poskuša zbuditi pomembne človeške kvalitete in uresničiti človeške potrebe. O tem govori tudi raziskava, ki jo je leta 2002 v Angliji izvedel Tim Schafer. Avtor predstavi koncept krepitve moči, kot so ga definirali uporabniki storitev: »kontinuiran, napredujoč proces, v katerem posamezniki razvijejo večji nadzor in odgovornost do pomembnih vidikov svojega življenja« (Schafer 2003: 99). Z drugimi besedami, ljudje morajo imeti nadzor nad svojimi življenji, kot tudi dobiti priložnost za prevzemanje odgovornosti za svoja dejanja. Slednje vključuje tudi možnost tveganja in napak. Krepitev moči vključuje razvijanje osebnih odgovornosti in obnavljanje ali privzemanje novih vlog in izpostavljanje tveganju in možnosti uspeha. Vključevanje v odločanje ponuja ljudem z izkušnjami priložnosti za osebni razvoj in učenje.

Pri srečanjih z ljudmi z izkušnjami, sprva v okviru izobraževanja EX-IN in pozneje v okviru fokusnih skupin pri poglobljenem raziskovanju in implementiranju koncepta krepitve moči z izvedbo uporabniškega raziskovanja se je izkazalo, da je udeležence v prvi vrsti zanimala individualna krepitev moči, šele nato so se zavzemali za kolektivno krepitev moči (kar se je pokazalo zlasti ob zaključku formalnega sodelovanja in se odraža v ustanovitvi društva Mostovi). Razlog za tovrstno izbiro pripisujemo zlasti temu, da posamezniki v prvi vrsti potrebujejo zaupanje vase (kar jim omogoči individualna krepitev moči), da lahko v nadaljevanju participirajo tudi v kolektivnih akcijah. Ne glede

na individualnost ali kolektivnost pa vidimo, da je koncept krepitve moči razvejan koncept, ki vključuje najmanj tri osnovne podkoncepte – moč, nadzor in medsebojno razmerje.

MOČ KOT SESTAVNA OBLIKA KREPITVE MOČI

V povezavi s konceptom moramo načeti vprašanje moči, ki zajema različne interese in ravni analize: kdo ima moč, kdo koga nadzoruje, kdo kaj prejema, kdo kaj opredeli, kdo o čem odloča itn. Moč je tako osrednjega pomena. O tem govori tudi Dragoš (Dragoš *et al.* 2008: 11), ki pravi, da imamo z močjo opraviti povsod, kje obstaja verjetnost, da bodo ljudje delovali tako, kot kdo zahteva od njih. Iz te definicije izhaja, da se teme moči nanašajo na razmerja. Osrednji izziv v povezavi s krepitvijo moči je, kako se izogniti razmerjem »nadzora« med uporabniki storitev in strokovnjaki in kako naj se osredotočimo na socialno delo, ki bo delo skupaj z ljudmi in ne delo na ljudeh.

Marian Barnes in Ric Bowl (2001) navajata, da je ključna naloga koncepta krepitve moči »premik v naravi razmerja med tistimi, ki usluge ponujajo, in tistimi, ki jih prejema« (2001: 15). Poglavitna zamisel koncepta je zagotoviti osebam v deprivilegiranim položaju moč, glas in izbiro. V praksi socialnega dela to pomeni, da imajo uporabniki storitev priložnost izraziti svoje potrebe, namesto da jim govorijo, kaj je zanje najbolje in kakšne so njihove potrebe. Krepitev moči omogoči posamezniku, da razišče svoje potencialne vire moči in s tem prevzame nadzor nad svojim življenjem. Bistvena razlika koncepta krepitve moči je v predpostavki, da so spremembe možne, da imajo ljudje sami odgovore in rešitve in da je vloga strokovnega delavca, da vodi, usmerja in podpira na poti iskanja možnih rešitev. Krepitev moči je tako proces za doseganja ciljev posameznika, ki pa nujno vključuje participacijo posameznika z izkušnjami. Koncept krepitve moči se namreč najpogosteje povezuje s konceptom participacije, ki implicira vključenost, in z že omenjenim konceptom perspektive moči kot temeljnim znanjem za ravnanje.

SKLEP

V prispevku smo prikazali raznolikost in razsežnosti koncepta krepitve moči. Na podlagi definiranja krepitve moči z upoštevanje perspektive ljudi z izkušnjami smo videli, da je koncept krepitve moči enkratni proces, odvisen od vsakega posameznika. To je pomembno sporočilo za socialne delavke in delavce. Verjamemo, da koncept krepitve moči v veliki meri že uporabljajo v praksi, a smo hoteli vseeno poudariti, da se kot strokovni delavci, ki izhajajo iz koncepta krepitve moči, vedno znova vprašajo, ali smo pri delu uspešni. Smo dosegli svoj namen? So naši sogovorniki odkrili in razširili vire moči v sebi, smo jim odprli nove priložnosti, jih podprli na njihovi poti odkrivanja moči? Jasno je, da morajo biti za delovanje po konceptu krepitve moči v prvi vrsti zainteresirani strokovni delavci in delavke, ki verjamejo, da so spremembe možne, in ki sogovornike vidijo kot tiste, ki kaj znajo in zmorejo. Pokazali smo, da ni mogoče šablonsko prenesti koncept v praktično delo. Z vsakim sogovornikom vedno znova vzpostavljamo enkratni delovni odnos, ki temelji na prepričanju, da imajo vse odgovore o možnih rešitvah sogovorniki sami. Vloga strokovnega dela je, da posameznika podpre in mu pomaga pri njegovem iskanju odgovorov. Kot strokovni delavci se moramo zavedati, da je iskanje novih virov moči naporen proces za posameznika in zahteva veliko angažiranost. A spremembe so možne, naše delo pa je prav gotovo učinkovitejše.

VIRI

- BARNES, M., BOWL, R. (2001), *Taking Over the Asylum: Empowerment and Mental Health*. New York: Palgrave.
- BERESFORD, P., CRAFT, S. (1993), *Citizen Involvement: A Practice Guide for Change*. London: Macmillan Press.
- BOŠKIČ, R. (2005), Krepitev moči: Kritična presoja koncepta. *Družboslovne razprave*, XXI, 48: 177–194.
- CHAMBERLIN, J. (1977), *On Our Own*, England: Mind.
- ČAČINOVIČ VOGRIČIČ, G. (2002), Koncept delovnega odnosa v socialnem delu. *Socialno delo*, 41, 2: 91–96.

- DRAGOŠ, S., LESKOŠEK, V., PETROVIČ ERLAH, P., ŠKERJANC, J., URH, Š., ŽNIDAREC DEMŠAR, S.** (2008), *Krepitev moči*. Ljubljana: FSD.
- EVANS, C., FISHER, M.** (1999), Users controlled research and empowerment. V: Wes, S., Wells, M. L. (ur.), *Empowerment Practice in Social Work: Developing Richer Conceptual Foundation*. Toronto: Canadian Scholars' Press Inc. (348–356).
- FLAKER, V.** (1989), Deinstitutionalizacija kot program preživetja. *Socialno delo*, 28, 2: 197–202.
- FREIRE, P.** (1985), *The Politics of Education: Culture, Power and Liberation*. Westport: Bergin & Garvey.
- HASTER, H. VAN, KOSTER, Y.** (ur.) (2005), What is an expert by experience? [Http://www.ex-in.info/hintergrund.php-expert_by_experience.pdf](http://www.ex-in.info/hintergrund.php-expert_by_experience.pdf) (4. 2. 2008).
- LAMOVEC, T.** (1995), *Ko rešitev postane problem in zdravilo postane strup*. Ljubljana: Lumi.
- (1996), Duševno zdravje v skupnosti skozi oči uporabnikov. *Socialno delo*, 35, 3: 197–216.
- (1998), *Psihosocialna pomoč v duševni stiski*. Ljubljana: FSD.
- LAWSON, M.** (1991), A recipient's view. V: Ramon, S. (ur.), *Beyond Community Care: Normalisation and Integration Work*. London: Macmillan Press (62–83).
- MESEC, B.** (2006), Očarani z močjo. *Socialno delo*, 45, 3–5: 235–247.
- MEŠL, N.** (2007), *Teorije ravnanja in uspešnost procesov pomoči v socialnem delu v družinami*. Ljubljana: FSD (doktorska disertacija).
- Mlinar, Z.** (2001), Krepitev in slabitev moči lokalnih akterjev ter nastajanje in izginjanje lokalnih posebnosti v procesu globalizacije. *Teorija in praksa*, XXXVIII, 5: 765–785.
- NIRJE, B.** (1969), The normalization principles and its human management implications. V: Kugel, R. B., Wolfensberger, W. (ur.), *Changing Patterns in Residential Services for Mentally Retarded*. Washington: President's Committee on Mental Retardation.
- RAMON, S.** (1992), *Beyond Community Care: Normalisation and Integration Work*. London: Macmillan.
- (1999), Collective empowerment: Conceptual and practice issues. V: Wes, S., Wells, M. L. (ur.), *Empowerment Practice in Social Work: Developing Richer Conceptual Foundation*. Toronto: Canadian Scholars' Press (38–49).
- RESS, S.** (1991), *Achieving Power: Practice and Policy in Social Welfare*. London: Allen and Unwin.
- ROSE, D., LUCAS, J.** (2007), The users and survivor movement in Europe. V: Martin Knapp, D. McDaid, E. M., Graham T. (ur.) (2007), *Mental Health Policy and Practice Across Europe: The Future Direction of Mental Health Care*. Maidenhead: Open University Press (336–355).
- SALLEBEY, D.** (ur.) (1997), *The Strengths Perspective in Social Work*. New York: Longman.
- SCHAFFER, T.** (2002), *Promoting Users Empowerment in Mental Health: A Participate Research Project*. Cambridge: Anglia Polytechnic University (doktorska disertacija).
- (2003), Researching user empowerment in practice: Lessons from the field. V: Ramon, S. (ur.), *Users Researching Health and Social Care: An Empowering Agenda*. Birmingham: Ventura press (97–110).
- ŠKERJANC, J.** (1995), *Ustvarjanje pojma prizadetosti in njegovo preseganje*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo (diplomsko delo).
- SOLOMON, B. B.** (1976), *Black Empowerment: Social Work in Oppressed Communities*. New York: Columbia University Press.
- ULE, M.** (1997), Diskretni šarm manjšin. *Družboslovne razprave*, XIII, 24–25: 9–22.
- WOLFENBERGER, W.** (1972), *The Principle of Normalisation in Human Services*. Toronto: National Institute on Mental retardation.
- ZAVIRŠEK, D.** (1994), Psihiatrični oddelek med boleznijo in njeno kulturno manifestacijo: Študija primera. *Socialno delo*, 33, 5: 407–414.
- ZAVIRŠEK, D., LESKOŠEK, V.** (ur.) (2006) *Zgodovina socialnega dela v Sloveniji: Med družbenimi gibanji in političnimi sistemi*. Ljubljana: FSD.